

СІМЕОНОВА

Дніпропетровська обласна універсальна наукова
бібліотека ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія

Дніпропетровська обласна організація
Національної спілки краєзнавців України

Січеславщина

Краєзнавчий альманах

Вип. 7

За науковою редакцією
к.і.н. Ігоря Кочергіна

Дніпро

2016

До питання локалізації місць розташування втрачених історичних об'єктів на теренах села Почино-Софіївка

Невелика кількість малих населених пунктів Січеславщини мають власну історію, надруковану на основі проведених історико-краєзнавчих досліджень. Відсутність доступу до історичних джерел, тривале ідеологічне знущання та викривлення історичних подій ускладнюють пошуки цікавих фрагментів, які часом складали б загальну і об'єктивну картину історії як окремих поселень так і краю цілому. Винищені та знівельовані окремі складові поселень, які раніше були окремими та являли собою головні архітектурно-містобудівні об'єкти в містах і селах, не залишили після себе жодних візуальних слідів. Однак, бажання пошуку залишилося!

Останнім часом значно збільшився інтерес дослідників до історії окремих міст і сіл, окремих доль, відкриваються нові факти, пишеться нова історія. Одним із населених пунктів, якому нещодавно, поталанило, є невеличке старовинне село Магдалинівського району – Почино-Софіївка⁹. Краєзнавці дніпровського осередку вперше відтворили загальну історію даного села, історичних осіб, причетних до його існування і зібрали бібліографію. Саме ця праця спонукала нас здійснити розвідку і залучити нові відомі історичні джерела, для відтворення забутих віх історії Почино-Софіївки, доповнити окремі сторінки історії села.

На теренах села зараз майже нічого не нагадує про ранній період його існування... Та все ж, спробуємо зазирнути в давні минулі часи, залучивши відомі історичні джерела, аналізуючи їх

⁹ Село Почино-Софіївка Магдалинівського району Дніпропетровської області.

¹⁰ 22 вересня 2016 року на засіданні краєзнавчого клубу було презентовано нову працю «Почино-Софіївка. Село на Кільчені». Авторі-упорядники І. Кочергін і І. Голуб представили краєзнавче бібліографічне видання присвячене історії села.

створюючи з сучасним середовищем села, прослідкуємо риси та особливості історичного міста, на якому виникло й існувало поселення.

Застосовуючи методи теоретичних досліджень, у т.ч. історичний метод при системному підході, коли об'єкт вивчення розглядається у виникненні та розвитку, можливим є попереднє визначення населеного пункту з укладанням принципової схеми його територіального розвитку за основними історичними етапами та зв'язуванням головних структурних елементів.

Джерела з історії с. Почино-Софіївки представлені у вищезгаданому виданні. Добре видно, що найдавнішому етапу існування поселення присвячено вкрай мало праць. Попри великий обсяг опрацьованих та зібраних джерел, вважаємо за необхідне залучити одне з найбільш інформативних джерел із розвитку населеного пункту – картографічні (плани поселення). Розвиток села, його структури та територіального зростання представлено на мапах кінця XVIII ст., II пол. XIX ст., 1943 р., 1990 р. Важливе значення у проведенні дослідження мали матеріали опитування краєзнавців, фотофіксації та натурних досліджень.

Насамперед, вкажемо на варіанти назв даного поселення на різноманітних картографічних джерелах. На мапах кінця XVIII–XIX ст. знаходимо назву досліджуваного населеного пункту – Починне [5], Починно-Маргаритівка [6, с. 47] (Милорадівка) [1], Potschinno-Sofijewka (Potschinno-Margaritowka) [2], Починно-Софіївка [7].

Почино-Софіївка розташовується в північній частині Дніпропетровської області в східній частині Магдалинівського району неподалік на межі з Новомосковським районом тієї ж області. Територія села пролягає по обох берегах верхів'я невеличкої річки Кільчені.

Говорячи про локалізацію першої з відомих на сьогодні топографічної прив'язки на теренах сучасного населеного пункту, згадаємо давню балку під назвою «Крутий Яр». Саме про нього писали дослідники історичних теренів села [3, с. 5; 4, с. 522; 8, с. 147].

Єпископ Феодосій (в миру – О. Макаревський) вказував, що запорозькі зимівники, серед яких були маєтності військових старшин, розташовувались по обидва береги р. Кільчені. Яр «Крутий» вважався «починним», або «початковим», з якого почалося заселення прилеглих територій уздовж Кільчені [4, с. 522]. Завдяки цим Генеральному межуванню (Генеральний план Новомосковського повіту) виконаного в кінці XVIII ст. знаходимо низку

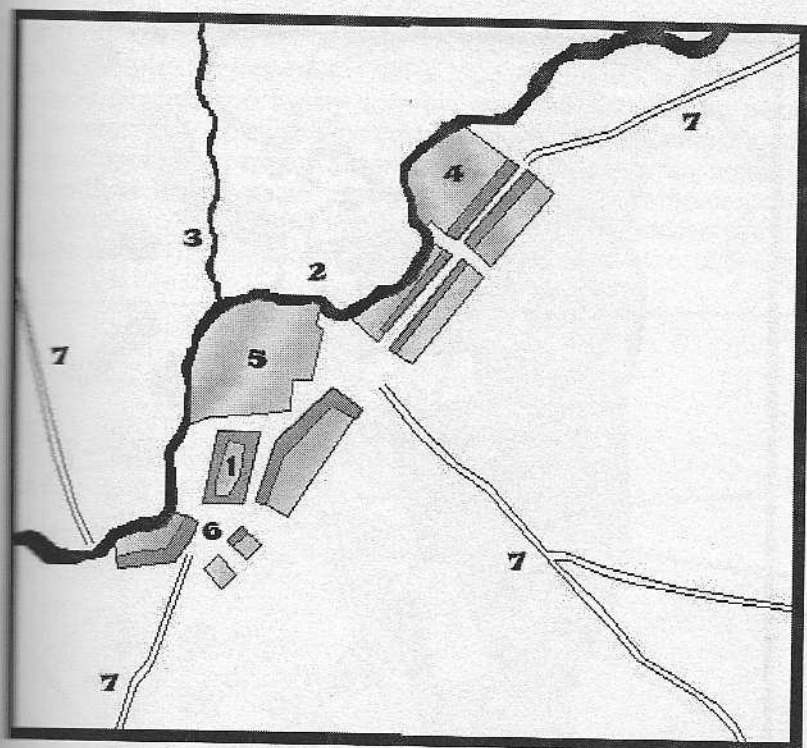
назв балок (ярів) по правому високому берегу Кільчені: Валанди, Грапка, Крамарка, Крутий, Крутенький і низькому лівому берегу Водяний і Відложин. У всіх балках правого берега позначені хутори.

Гирло Крутого яру розташоване на північно-східній околиці сучасної Почино-Софіївки. Про розвиток зимівника у Крутому Яру у 1740–1770-х рр. інформації на сьогодні не знайдено [3, с. 5]. Однак, використовуючи історичну картографію, ми зможемо прослідкувати зміни, що відбувалися в місці розташування даного зимівника. За нашим припущенням, даний зимівник «в Урочищі Починному при Кільчені» [4, с. 522] у 1740 р. розмістився в гирлі Крутого Яру, який в середині XIX мав вже назву балка Куца (Ицая). Наприкінці XIX ст. неподалік гирла існував невеличкий хутір Андріївський. До II пол. XX ст. територія колишнього зимівника розташовувалася в межах села Герасимівка (Gerassimowka). На мапах 1990-х рр. дане місце вказується вже без забудови. Зараз на цьому місці також немає забудови.

Наступний етап розвитку населеного пункту, що відбувався після ліквідації Запорозької Січі, відображено на картографії кінця XVIII ст. Навпроти гирла давньої балки Грапка добре видно невеличке поселення на лівому березі Кільчені, позначене цією назвою Починне.

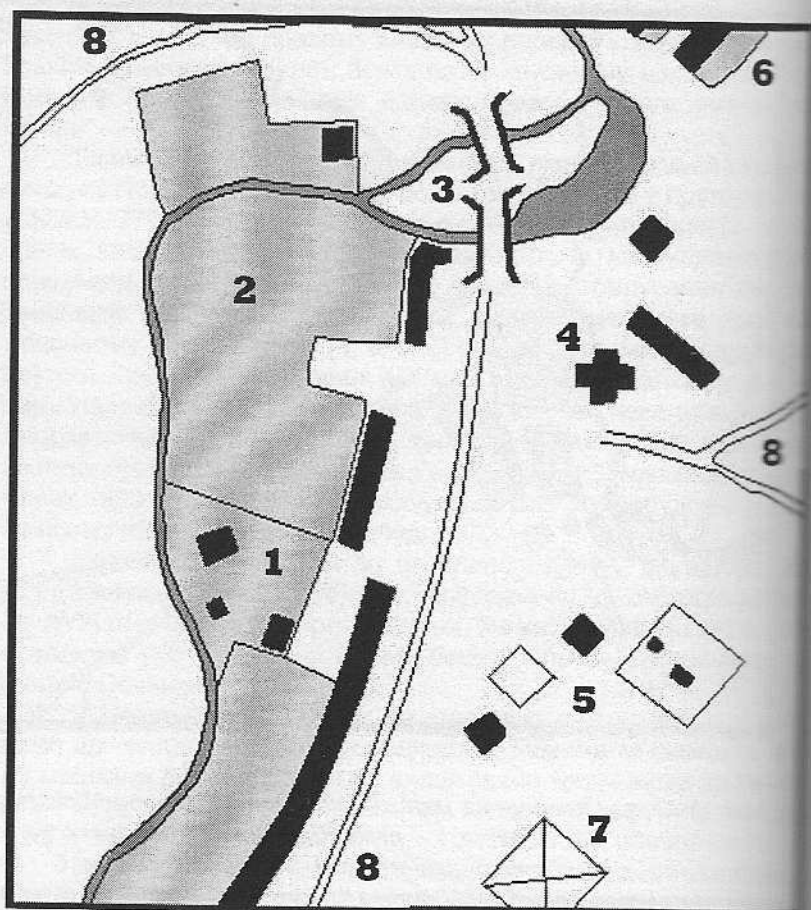
У Починному того часу, за вказаною картографією, знаходимо дві складові: садиба поміщика І.В. Тібекіна та сільце, в якому мешкали робітники маєтку, влаштоване трохи вище за течією річки. Їх розділяв лісовий масив, що існував на мисі, утвореному звивистим руслом Кільчені.

Навколо поміщицької садиби, розташованої на березі р. Кільчень, існували також кілька невеличких житлових кварталів, розкиданих навколо садибного комплексу. До поселення вело чотири шляхи: три на лівобережній частині Кільчені й один із правого берега (мал. 1).

Мал. 1. Село Починне на мапі кін. XVIII ст.: 1 – територія панської садиби В.І. Тібекіна; 2 – річка Кільчень; 3 – тальвег балки Грапка; 4 – сільце робітників маєтку; 5 – лісовий масив; 6 – квартали навколо садиби; 7 – шляхи до сусідніх населених пунктів.

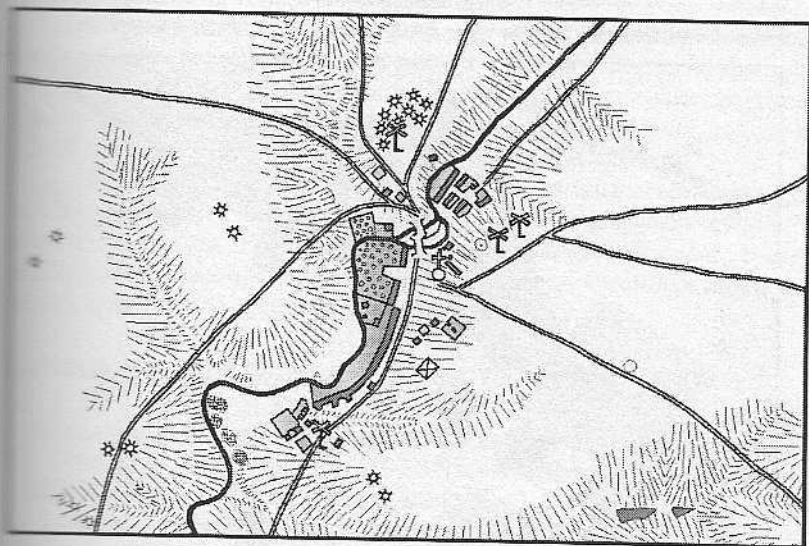
Третій етап розвитку населеного пункту можна простежити за картографією II пол. XIX ст. Поселення Починно-Маргаритівка значно збільшується на лівому березі Кільчени, більш того, на правому березі також виникають поодинокі садиби і господарські об'єкти. Посередині, між панським маєтком Милорадовичів (тоді тут вже жила С.П. Ілляшенко) (мал. 2) і сільцем робітників виникає потужний центр поселення. Саме тут, через кілька звивів Кільчени було влаштовано два мости, до яких із правого берега Кільчени тягнулися вже чотири шляхи з сусідніх населених пунктів. На під'їздах до села правобережної частини існував вітряк і кілька хуторів.

Мал. 2. Фрагмент мапи др. пол. XIX ст.
 Територія панської садиби Милорадовичів: 1 – територія панської садиби; 2 – лісовий масив; 3 – мости через р. Кільчень; 4 – дерев'яний храм в ім'я Іоанна Богослова; 5 – комплекс господарських споруд; 6 – сільце робітників мастку; 7 – цвинтар; 8 – шляхи.

Сільце робітників збільшилося майже в два рази. Тут з'явилася ще одна вулиця і невеличкий майдан, вірогідно з базаром. На високому місці, неподалік до новоутвореного центру села, вздовж шляху з сусіднього села Січкарівка стояло кілька вітряків, а по вісі цього шляху височів дерев'яний храм в ім'я святого апостола...

стала і євангеліста Іоанна Богослова, збудований ще І.В. Тибекінім і освячений в 1788 р. [3, с. 5]. Відомостей про архітектурні особливості храму поки що не виявлено. Відомо лише, що іконостас в церкві під час освячення було встановлено з тканини (блакитний атлас). Казенний похідний іконостас належав Свято-Духівській церкві Новомосковська-1-го (Катеринослава Кільченського), а речі релігійного культу було тимчасово взято з Самарського Пустинно-Миколаївського монастиря [4, с. 525–526].

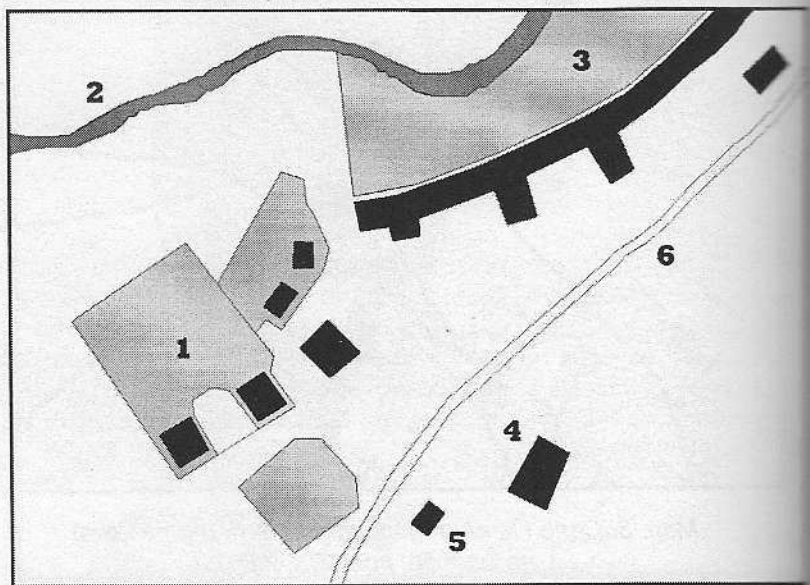
Мал. 3. Село Почино-Маргаритівка (Милорадівка) на мапі др. пол. XIX сер.

На південь від храму існував невеличкий цвинтар (сучасний цвинтар існує в тому ж місці) (мал. 3).

У 1890 р. було влаштовано дерев'яний міст із перилами (найімовірно, реконструйовано, оскільки два мости добре видно на мапі II пол. XIX ст.) (мал. 2) [3, с. 9]. Також, відомо, що в 1891 р. у селі було влаштовано земську поштову станцію, в 1892 р. відкрито церковнопарафіяльну школу. Вже пізніше, у 1904 р. з'явилася стаціонарна лікарська дільниця [3, с. 8–9]. Однак на мапі ці споруди не вказані.

З південного заходу від Починно-Маргаритівки вказано невеличке сільце Іванівка, що фактично злилося з Починним. З південно-західного боку Іванівки позначено також панська садиба з садом і господарськими спорудами. Це – садиба Аполлона Перцева та його дружини Надії Платонівни. На сьогодні важко локалізувати та відобразити призначення кожної з зазначених будівель (мал. 4). Це може бути можливим лише після ретельних архівних і археологічних досліджень. На місці колишньої садиби з садом розташовуються зараз руїни колишньої ферми (на мапі 1992 р. МТФ) [7].

Мал. 4. Фрагмент мапи др. пол. XIX ст. Територія панської садиби А. Перцева: 1 – територія панської садиби; 2 – р. Кильчень; 3 – житлова забудова робітників маєтку; 4 – господарська споруда; 5 – вітряк; 6 – вулиця.

Аналіз картографії кінця XVIII ст. і середини XIX ст. та її співставлення з сучасною топографічною основою, натурні дослідження дозволили локалізувати місця розташування зимівників в гирлі Крутого Яру, історичних панських садиб Милорадовичів та Перцевих, храму Іоанна Богослова і констатувати, що жоден з перерахованих історичних складових населеного пункту не збер-

ля. Забудова сучасного села також досить нова. Місце розташування старих мостів через р. Кільчень зазнало суттєвих змін (у 1954 р. було споруджено капітальний міст).

У селі з'явилися нові будівлі. Картографія також доводить про проектні рішення минулих часів, яким не дано було здійснитись. Наприклад, на спеціальній мапі Європейської Росії 1868 р. добре видно, що поруч із селом планувалося будівництво залізниці, яка б тягнулася з Новомосковська через село і далі на Котівку [6]. Однак плани не були реалізовані.

Натурні дослідження вказують, що місця локалізації вищезгаданих об'єктів заслуговують на прискіпливу увагу. Зараз на цих місцях розташовані пустирі та городи, що говорить про вірогідну можливість археологічного обстеження місць розташування колишніх житлобудівних історичних доміант села Почино-Софіївка.

На сьогоднішній день актуальним залишається питання щодо виявлення та вивчення архівних матеріалів про історичні комплекси в селі Починно-Софіївці на Магдалинівщині. Вкрай необхідними є археологічні дослідження місць колишніх панських садиб, церковного місця, переправ через річку.

Список використаних джерел та літератури:

1. Військово-топографічна мапа Російської імперії др. пол. XIX ст.
2. Deutsche Heereskarte. M-36-119-A Shdanowka. Rubland 1:50000. Німецька топографічна мапа 1943 р.
3. Кочергін І. Нарис історії села Почино-Софіївка // Почино-Софіївка. Село на Кільчені.– Дніпро: ДОУНБ, 2016.– 76 с.
4. Макаревський Ф. Материали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии: Церкви и приходы XVIII столетия.– Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2000.
5. Мапа Генерального межування (Генеральний план Новомосковського повіту) виконаного в кін. XVIII ст.
6. Специальная карта Европейской России / Под ред. Генер. Шт. Генерал-майора Стрельбицкого. Изд. Военно-топ. Отдела Генерального штаба Окончен лист в 1868 г., печатан в 1919 г.– Арк. 47.
7. Топографічна мапа Генерального штабу України 1990 р. Главний штаб. Губиниха. М-36-119. Состояние местности на 1987–1990 гг. Издание 1992 г.
8. Яворницький Д.І. Вільності запорозьких козаків: історико-топографічний нарис // Яворницький Д.І. Твори у 20-ти томах.– Запоріжжя: ТанDEM-У, 2005.